

Дмитро Д. Чубін¹, Оксана Я. Коваленко²

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ЕТАПИ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

Дана стаття досліджує концепцію фінансової стійкості підприємства та етапи її категоризації в українській науці. Ми розглянули різні підходи до визначення цього поняття в різних галузях та історичних проміжках, а також обговорили розвиток підходів у часі. Завдяки аналізу різних досліджень та поглядів науковців, в статті пропонується узагальнене визначення фінансової стійкості підприємства, яке відображає його рівень фінансової незалежності та здатність витримувати негативні впливи зовнішніх факторів.

Ключові слова: фінансова стійкість підприємства, ліквідність, зовнішні чинники, воєнний стан, економіка.

Рис. 2. Літ. 12.

DOI: 10.32752/1993-6788-2024-1-274-38-45

Dmytro Chubin, Oksana Kovalenko

FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE: STAGES OF CATEGORIZATION OF THE CONCEPT IN DOMESTIC SCIENCE

This article examines the concept of financial stability of the enterprise and the stages of its categorization in Ukrainian science. We reviewed different approaches to defining this concept in different fields and historical periods, and also discussed the development of approaches over time. Thanks to the analysis of various studies and views of scientists, the article offers a generalized definition of the financial stability of the enterprise, which reflects its level of financial independence and ability to withstand the negative effects of external factors.

Keywords: financial sustainability of the enterprise, liquidity, external factors, martial law, economy.

Peer-reviewed, approved and placed: 07.04.2024.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість підприємства є одним із ключових аспектів його життєздатності та здатності до адаптації в умовах мінливості економічного середовища. Протягом історії людства поняття фінансової стійкості еволюціонувало, пристосовуючись до різних соціально-економічних контекстів. Особливо актуальною є проблема фінансової стійкості у періоди військових конфліктів та подальшого відновлення економіки, де прогнозування та управління фінансовими ризиками стають критично важливими для виживання підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику питання фінансової стійкості підприємства в різних історичних аспектах та секторах економіки розглядали такі вчені як Мороз Н., Васильєв А., Кащена Н., Ловінська І., Павловська О., Притуляк Н. та Невмержицька Л, Крамаренко Г. та Хома І., Білик М., Коробов М., Лахтіонова Л. На наш погляд універсальність самої категорії є недостатньо опрацьованою, оскільки більшість підходів до оцінки самого поняття застосовувались виходячи з особистого досвіду автора або історичних особливостей під час дослідження.

¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.

² Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.

Мінливість умов воєнних дій та невизначеність повоєнного періоду створюють унікальні виклики для фінансового управління підприємствами. У світлі цього розуміння фінансової стійкості в контексті війни вимагає перегляду та уточнення існуючих визначень, враховуючи специфічні фактори, такі як нестабільність ринків, обмежений доступ до ресурсів, зміни у споживчому попиті та геополітична невизначеність.

Мета дослідження. Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб обґрунтувати концептуальний підхід до трактування поняття фінансової стійкості підприємства у контексті воєнних дій та повоєнного відновлення. Аналізуючи та враховуючи особливості фінансового управління в умовах військового конфлікту та подальшої реконструкції, виявити ключові фактори, що впливають на фінансову стійкість підприємств у цих умовах та запропонувати відповідні стратегії для забезпечення їх успішного функціонування.

Через об'єктивний аналіз та систематизацію існуючих досліджень, а також практичних випадків з минулого та сьогодення ми прагнемо розробити фундаментальне розуміння фінансової стійкості підприємств у контексті військових конфліктів та повоєнного відновлення, що дозволить розробити ефективні стратегії фінансового управління для підприємств в умовах екстремальної невизначеності.

Основні результати дослідження. Для комплексного розуміння поняття «фінансової стійкості підприємства», ми дослідили роботи вчених які вивчали дану проблематику в різних галузях економіки та в різні історичні періоди.

Поняття «фінансова стійкість промислових підприємств» дослідила Мороз Н. [6]. За її твердженням, це такий стан активів та пасивів (кількісним і якісним), який слугує запорукою надійного його функціонування та запорукою довіри зацікавлених осіб. Фінансова стійкість є невід'ємним елементом стабільності та успішного розвитку як окремих підприємств, так і економіки. Схематично, елементи достатнього рівня фінансової стійкості підприємств зображено на рис. 1.

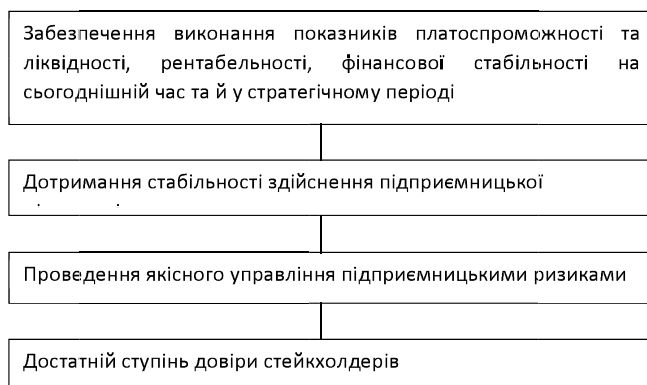

Рис. 1. Елементи достатнього рівня фінансової стійкості підприємств, складено авторами на основі даних з джерела [5]

Промисловість України зіштовхнулась з надскладними проблемами після початку повномасштабної війни у 2022 році, а саме:

- закриття великих підприємств важкої промисловості, які відігравали важливу роль в експорті та виробничих ланцюгах підприємств України;
- закриття підприємств через належність до олігархів країни агресора, такі як Миколаївський глиноземний завод, Аерок, Карпатнафтохім;
- перебої в імпорті сировини (наприклад алюмінієва пудра, боксити та ін.);
- зупинка експорту продукції водним транспортом;
- обстріли та руйнація виробничих потужностей.

Васильєв А. [1] підняв наукову проблему фінансової безпеки аграрних підприємств. Складність даної галузі полягає у надмірній залежності від зовнішнього середовища. В сучасних реаліях воєнно-економічної нестабільності, ринок зазнав труднощів з логістикою та експортом готової продукції. Підприємства аграрного сектору майже два роки знаходяться в несприятливих умовах, тому вивчення цієї проблематики є дуже актуальним. Автор визначає фінансову безпеку як фінансовий стан підприємства, що характеризується збалансованістю фінансових інтересів і здатністю забезпечити їх виконання; стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз середовища компанії; здатністю забезпечити фінансову рівновагу та стійку фінансову стабільність як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Ми звернули увагу що Васильєв А. використовує поняття «фінансова стабільність» як складову фінансової безпеки підприємства.

Серед проблем з якими зіштовхнулися підприємства аграрного та промислового сектору під час війни – обстріли та жорстка обмеженість експортного потенціалу. Наприклад, обсяг експорту зернових знижувався до рівня менше 1 млн тон/місяць (до війни звичайний обсяг експорту – 6-7 млн тон/місяць), а продукції ГМК до нуля. Станом на початок 2024 року в Україні працюють порти Великої Одеси, Дунайського регіону, та сухі порти у Волинській області.

Україна за сім місяців експортувала водним транспортом 30 млн тон сільськогосподарської продукції. Майже за сім місяців (з серпня 2023 року) через порти Одеси та Дунаю було експортовано понад 30 млн тон української агропродукції, що становить 93% від загального експорту України, зазначили в Міністерстві інфраструктури. За цей час з портів Одеси вирушили 854 судна з 26 млн тон вантажів у 42 країни світу, з яких понад 18 млн тон – продукція українських аграріїв.

Міністерство інфраструктури повідомило, що обсяги експорту морським транспортом майже досягли довоєнного рівня. «У зв'язку з блокуванням експорту на західному кордоні ми готуємося збільшити експорт сільськогосподарської продукції Дунаєм в обхід кордону з Польщею». Наразі порти Одеси, Чорноморська та Південного очікують ще 111 суден, які експортуватимуть 3,3 млн тон вантажу. За даними Мінагрополітики, з початку нового маркетингового сезону, 23 лютого, Україна експортувала 28,15 млн тон зернових і зернобобових культур.

Протягом воєнних років на фінансову стійкість підприємств аграрного сектору негативно впливали саме зовнішні фактори, що призводило до

зниження ціни їх продукції, втрати посівних площ, потужностей для зберігання та переробки. В свою чергу, ці проблеми призводили до падіння рівня короткострокових активів та поточної ліквідності. На практиці, спостереження демонстрували що підприємствам з більшим земельним банком легше було протистояти викликам воєнного часу.

Доктор економічних наук Кашена Н. [4] розглянула питання економічної стійкості підприємства саме в умовах невизначеності та пояснює поняття як комплексну категорію, яку в контексті спрямування управлінських дій керівництва підприємства слід розглядати як стан економічної системи підприємства, що відображає його здатність адекватно та гнучко реагувати на дестабілізаційні процеси. впливу бізнес-середовища для забезпечення безпечної діяльності та стабільного поступального розвитку в просторі та часі. Суттєвим для розуміння економічної стійкості підприємства як об'єкта управління, що потребує особливої уваги, вважаємо його розмежування залежно від змін структурних зв'язків підприємства з бізнес-середовищем у процесі його функціонування на: зовнішні та внутрішні, тактико-стратегічний; набуті та успадковані; поточний і потенційний; статичний і динамічний; стійкість рівноваги та стійкість руху. Враховуючи сучасний стан і тенденції розвитку суб'єктів національної економіки на тлі загальносвітових тенденцій та широкомасштабних військових дій в Україні, новітні аспекти економічної стійкості та сталого повоєнного розвитку є предметом пильної уваги наукової спільноти.

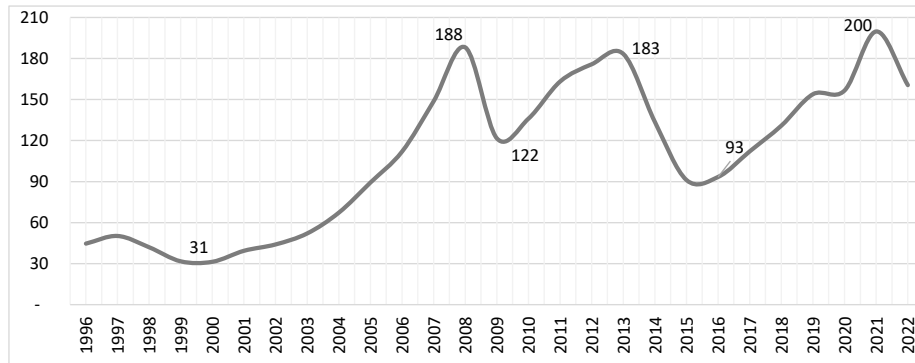

Рис. 2. Динаміка рівня ВВП України, дол. США., розраховане авторами на основі даних [2, 7]

Одним із основних завдань для досягнення економічної стійкості підприємства авторка виділяє виявлення та діагностику загрозливих факторів змін в економіці стійкості у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

З робіт трьох вищезазначених авторів можна зробити висновок, що в Україні зовнішньоекономічні фактори є досить вагомими з точки зору впливу на фінансову стійкість підприємства. На рисунку 2. можна спостерігати динаміку рівня ВВП України в доларах США. Для зручності графік був

розділений на різної довжини часові проміжки щоб продемонструвати вплив певних глобальних подій на сприяння економічному зростанню країни. Одразу зазначимо, що рівень ВВП не є однозначним індикатором для вимірювання фінансової стійкості окремих підприємств, проте дозволяє в загальному оцінити макроекономічну ситуацію, яка в свою чергу, має вплив на цей показник.

Від моменту отримання незалежності в 1991 році до 2000 року, Україна переживала певний період турбулентності, зміни в законодавстві, судовій системі, новий податковий кодекс, перехід від карбованця до гривні у 1996 році, гіперінфляція 10 155% у 1993 причиною якої були відсутність реформ та друк грошей. За твердженням Ловінської І. [5], на початку 90-х років запас фінансової стійкості організації характеризували наявністю джерел власних коштів за умови, що його власні кошти перевищують позикові. Фінансова стійкість оцінювалася також співвідношенням власних і позикових коштів в активах організації, темпами накопичення власних коштів, співвідношенням довгострокових і короткострокових зобов'язань, достатнім забезпеченням матеріальних оборотних засобів власними джерелами. Авторка визначає поняття фінансової стійкості як певний стан рахунків підприємства, що гарантує його постійну платоспроможність.

В період з 2000-2008 років, середньорічний рівень росту ВВП складав 25,27%, через стабілізацію економічних процесів, залучення іноземних інвестицій. В той час поняття фінансової стійкості підприємства такі вчені як Смірнова [10], Павловська О., Притуляк Н. та Невмержицька Л. [8] трактували з позиції спроможності підприємства за рахунок власних коштів забезпечувати запаси і витрати, не допускати невиправданої дебіторської і кредиторської заборгованості та своєчасно розраховуватися за зобов'язаннями. Крамаренко Г. та Хома І. визначають фінансову стійкість як стан, у якому платоспроможність підприємства залишається стабільною протягом часу, а співвідношення власного і позикового капіталу підтримується лише на рівні, що забезпечує цю платоспроможність. Білик М. вважає, що фінансова стійкість залежить від стану фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне їх використання забезпечує наявність власних коштів, стабільну прибутковість та підтримку процесу розширеного відтворення. Коробов М. бачить фінансову стійкість як відповідність параметрів діяльності підприємства та розміщення його фінансових ресурсів критеріям позитивної характеристики фінансового стану, що формується під впливом рентабельності. Шергіна [11] наголошує, що фінансова стійкість означає постійне перевищення доходів над витратами.

З 2008 по 2009 рік фінансова стійкість більшості підприємств як в Україні так і в світі постраждала від знецінення вартості довгострокових активів та неспроможності бізнесу покривати заборгованість. Загальний рівень ВВП країни, при цьому, знизився на 35%.

З 2009 по 2013 рік середньорічний темп зростання ВВП був на рівні 10,9%. Цей період характеризується відповідністю України багатьом компонентам великої європейської економіки, такими як багаті сільськогосподарські угіддя, добре розвинена промислова база, висококваліфікована робоча сила та

хороша система освіти. В цей період Партин Г. [9] визначає фінансову стійкість підприємства як такий його стан, за якого обсяг фінансових ресурсів, що перебуває в розпорядженні підприємства, забезпечує його фінансову незалежність, плато- та кредитоспроможність і фінансування розвитку діяльності на поточний і перспективний періоди.

З 2013 по 2015 Україні переживала економічний спад через політичну та військову нестабільність. Частина підприємств опинилась під окупації, частка виробничих підприємств втратила ринки збуту. За два роки рівень ВВП країни знизився більше ніж вдвічі на 92 млрд дол США. В цей період фінансова стійкість підприємств страждала від валютних ризиків що збільшувало собівартість виробництва через імпорту сировину та зниження купівельної спроможності населення. Протягом цих років поняття фінансової стійкості, такі вчені як Ясіновська І. та Заюкова М. [12] визначали як такий стан підприємства, за якого обсяг його власних коштів достатній для погашення зобов'язань у довготерміновому періоді, кошти, які вкладені в підприємницьку діяльність, окупаються за рахунок грошових надходжень від господарської діяльності, а отриманий прибуток забезпечує самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел формування активів.

Період з 2016 по 2021 був характерний значним економічним зростанням до максимального рівня ВВП за історію незалежності України до 200 млрд дол США. Проте, у 2019 році під час пандемії COVID-19, фінансовій стійкості підприємств загрожувала мала чисельність клієнтів через карантинні обмеження, що, в свою чергу знижувало виручку. Ріст рівня інфляції завдав шкоди купівельній спроможності населення. Проте, підприємства фармацевтичної галузі генерували прибутки вище ніж зазвичай. Що дозволяло їм збільшувати капіталізацію та ліквідність. У 2021 році, вчена Домбровська С. [3] визначала як відображення актуального стану рахунків підприємства, які гарантують постійну платоспроможність даного підприємства.

У 2022 році рівень ВВП знизився на 19,5% до 161 млрд. дол. США. Велика кількість підприємств опинились під окупацією, частина постраждали від обстрілів, і переважна маса – від відтоку робочої сили закордон. В цей період немає жодного виду бізнесу який би отримав довгострокові вигоди від макроекономічної ситуації. Фінансова стійкість всіх підприємств опинилась під загрозою. Вчена Партин Г. [9] також сформувала визначення і у 2022 році для фінансової стійкості підприємства - стан, за якого ефективне управління фінансовими ресурсами та оптимальна структура капіталу гарантують платоспроможність та отримання прибутку в обсягах, достатніх для розвитку та самофінансування підприємства в умовах високого рівня мінливості внутрішнього та зовнішнього середовища як в поточному, так і в довгостроковому періодах.

Проаналізувавши історію змін підходу до поняття «фінансова стійкість підприємства» можна стверджувати, що всього за 32 роки Україна пережила 7 різних періодів своєї історії під час якої чинники впливу постійно змінювались. Тому для повноти розуміння даного поняття, необхідно адаптувати його дефініцію до сучасних умов зовнішнього середовища.

Фінансова стійкість підприємства - це здатність організації зберігати ефективність у формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів у процесі фінансово-господарської діяльності при взаємодії із зовнішнім середовищем адаптуючись до змін довкілля без шкоди для своєї внутрішньої структури та цілісності. Це поняття динамічне і не може бути обмежено статичним станом, оскільки потребує постійного аналізу та пристосування до мінливих умов довкілля.

Висновки. Ми дійшли висновку, що вивчивши різні підходи вітчизняних вчених до цього поняття, ми виявили спільні риси та особливості кожного підходу. В результаті нашого дослідження ми запропонували універсальне формулювання, яке враховує головну особливість визначення фінансової стійкості — здатність підприємства адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища. Ця пропозиція не тільки спрощує розуміння концепції фінансової стійкості, а й забезпечує її універсальність у різних умовах та контекстах.

1. Васильєв А. Фінансова безпека аграрних підприємств України в умовах правового режиму воєнного стану. Економіка та суспільство. Випуск # 45 / 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Домбровська С. Фінансова стійкість підприємства: оцінка та шляхи підвищення. Збірник наукових праць №3-4 (280-281), 2021 Одеського національного економічного університету. С. 28-34. DOI:10.32680/2409-9260-2021-3-4-280-281-28-34

4. Кашена Н. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної стійкості підприємства в умовах невизначеності. Харківський державний університет харчування та торгівлі.

5. Ловінська І. Фінансова стійкість організації як індикатор економічного потенціалу. Finance, accounting and audit. 2014. Issue 1 (23). ISSN: 2310-9734

6. Мороз Н. В., Блага О. В. Фінансова стійкість промислових підприємств України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острогор: Вид-во НаУОА, березень 2023. № 28(56). С. 96–101.

7. Національний банк України, Фінансові ринки, офіційний курс гривні щодо іноземних валют. України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>

8. Павловська О. Фінансова стійкість страхової компанії та критерії її забезпечення. Ефективна економіка. № 6, 2015.

9. Партин Г. Забезпечення фінансової стійкості підприємства за умов нестабільності середовища функціонування. Економіка підприємства та організація виробництва. С. 129-135. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.97-98.21>

10. Смірнова Т. Фінансова стійкість підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.11. С. 196-201

11. Шергіна Л. Фактори впливу на фінансову стійкість і платоспроможність підприємства в період кризи. УДК658.14/.17:005.52:005.931.11.

12. Ясіновська І. Сучасні підходи до оцінки фінансової стійкості підприємств. Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 169-175

1. Vasylyiev A. Finansova bezpeka ahrarnykh pidpriumstv Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. Ekonomika ta suspilstvo. Vypusk # 45 / 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-63>

2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] — Rezhym dostupu: <https://www.ukr-stat.gov.ua/>

3. Dombrovska S. Finansova stiikist pidpriumstva: otsinka ta shliakhy pidvyshchennia. Zbirnyk naukovykh prats №3-4 (280-281), 2021 Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. S. 28-34. DOI:10.32680/2409-9260-2021-3-4-280-281-28-34
4. Kashchena N. Formuvannia stratehichnykh oriientyriv zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti pidpriumstva v umovakh nevyznachenosti. Kharkivskyi derzhavnyi universytet kharchuvannia ta torhivli.
5. Lovinska I. Finansova stiikist orhanizatsii yak indykator ekonomichnoho potentsialu. Finance, accounting and audit. 2014. Issue 1 (23). ISSN: 2310-9734
6. Moroz N. V., Blaha O. V. Finansova stiikist promyslovykh pidpriumstv Ukrainy. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Ekonomika»: naukovyi zhurnal. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, berezen 2023. № 28(56). S. 96–101.
7. Natsionalnyi bank Ukrainy, Finansovi rynky, ofitsiinyi kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut. Ukrainy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>
8. Pavlovska O. Finansova stiikist strakhovoi kompanii ta kryterii yii zabezpechennia. Efektyvna ekonomika. № 6, 2015.
9. Partyn H. Zabezpechennia finansovoi stiikosti pidpriumstva za umov nestabilnosti sere-dovyshcha funktsionuvannia. Ekonomika pidpriumstva ta orhanizatsiia vyrobnytstva. S. 129-135. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.97-98.21>
10. Smirnova T. Finansova stiikist pidpriumstva. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011. Vyp. 21.11. S. 196-201
11. Sherhina L. Faktory vplyvu na finansovu stiikist i platospromozhnist pidpriumstva v period kryzy. UDK658.14/.17:005.52:005.931.11.
12. Iasinovska I. Suchasni pidkhody do otsinky finansovoi stiikosti pidpriumstv. Lvivskyi natsion-alnyi universytet imeni Ivana Franka. S. 169-175